

نقد و شناخت شناسی طرح سند آمایش استان کردستان در سال ۱۳۹۰ بر اساس مدل تحلیلی SWOT

صلاح شریفی^۱

چکیده

برنامه ریزی آمایش توسعه استان کردستان، سندی برای تحقق توسعه پایدار فضایی است که مجموعه اهداف، راهبردها و سیاستها و برنامه های اجرایی بخشهای دولتی و غیر دولتی در سطح استان در ابعاد اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، زیست محیطی و کالبدی را در بر می گیرد.

هدف پژوهش حاضر، نقد و بررسی طرح سند آمایش توسعه استان کردستان در سال ۱۳۹۰ با استفاده از مدل تحلیلی SWOT می باشد. نوع پژوهش «تحلیلی- میدانی» بوده که نگارنده با استفاده از منابع اسنادی-کتابخانه ای و مشاهدات میدانی خود در طول هفت سال انجام داده است. یافته های پژوهش بیانگر وجود چالشهای فراوان در بخشهای مختلف اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی است، بطوریکه با داشتن رتبه هفتم کشور در کشت گندم، رتبه اول در تولید توت فرنگی، رتبه پنجم شهرستان مریوان از نظر قابلیتهای اکوتوریستی در ایران سهم ناچیزی از سرمایه و تولید آن عاید مردم استان کردستان می شود.

واژگان کلیدی: آمایش سرزمین، توسعه پایدار، SWOT

طرحهای توسعه و آمایش سرزمین از عوامل گوناگونی تأثیر می پذیرند. از دیدگاه جغرافیایی «عوامل محیطی» بستر و کالبد طبیعی و یکی از پایه های اصلی فرایند توسعه کالبدی به شمار می روند. عامل طبیعی ماحصل فرایندی طولانی در تشکیل و تکوین زمین شناسی - مورفولوژی و موقعیت جغرافیایی یک کشور یا منطقه است که در قلمرو جهان پیشرفته صنعتی با فن شناسی مدرن به القای بسیاری از فرایندهای توسعه می انجامد (سرور، ۱۳۸۴: ۵). موفقیت در توسعه و آمایش سرزمین در استان کردستان با توجه به ویژگیهای متنوع محیطی به شناخت دقیق تواناییهای محیطی و استفاده مناسب و مطلوب از این تواناییها در فرایند توسعه کالبدی بستگی دارد. مفهوم آمایش سرزمین در سطوح منطقه ای و ناحیه ای بر تعادل و توزیع بهینه کانونهای شهری و روستایی با امکانات دلالت دارد. منظور از تحلیلهای ناحیه ای، تعادل بخشی به فعالیتهای متناسب با محدودیتها و تواناییهای محیطی است. منظور از آمایش، تعیین توان بالقوه و شایستگی اراضی یا به عبارات دیگر تعیین مطلوب ترین نوع بهره وری از آنهاست (مجنونیان، ۱۳۷۶: ۷۰).

آمایش سرزمین یا برنامه ریزی سرزمین، نوعی برنامه ریزی است که به سرزمین به عنوان عاملی اساسی و تعیین کننده در تأمین اهداف توسعه توجه می کند (علایی، ۱۳۶۳: ۳۷). پوتی اوژن کلودیوس، یکی از برنامه ریزان ناحیه ای فرانسه درباره برنامه ریزی آمایش سرزمین می نویسد: هدف آمایش سرزمین، توزیع بهینه جمعیت در ارتباط با منابع طبیعی و فعالیتهای اقتصادی است که رفاه و توسعه کامل ظرفیتهای بالقوه جمعیت را در نظر دارد (هانسن، ۱۹۶۸: ۴۱). آمایش سرزمین در پی ایجاد تعادل توسعه بین نواحی، استفاده از منابع برای توسعه، توزیع عادلانه درآمد و فعالیتهای بین نواحی مختلف و تأکید بر توسعه منابع و نواحی عقب مانده و حاشیه ای و توسعه هماهنگ قطبهای توسعه و مراکز رشد است. ضمناً آمایش سرزمین توسعه متعادل مناطق شهری و روستایی را در قالب نظام هماهنگ و یکپارچه و توسعه هماهنگ زیربناها، خدمات و تسهیلات اجتماعی و اقتصادی متناسب با نیازمندیها و محیط طبیعی و انسانی است (سازمان

مدیریت و برنامه ریزی، ۱۳۸۰: ۲). آمایش سرزمین طرحی است برای تنظیم رابطه بین انسان- محیط و فعالیتهای انسان در سرزمین از طریق توزیع آگاهانه فعالیت و جمعیت به منظور بهره برداری منطقی از تمامی امکانات سرزمین در جهت ایجاد تعادل‌های منطقه ای و بهبود وضعیت مادی و معنوی جامعه و حفاظت از محیط زیست بر اساس ارزشهای اعتقادی نظام جمهوری اسلامی ایران (چوخاچی زاده مقدم، ۱۳۸۱: ۳).

تعریف توسعه و توسعه پایدار

توسعه همان رشد اقتصادی نیست (بارو، ۱۳۷۶: ۴۸). توسعه جریانی چند بعدی است که در خود تجدید سازمان و سمت گیری متفاوت کل نظام اقتصادی- اجتماعی را به همراه دارد. توسعه علاوه بر بهبود در میزان تولید و درآمد، شامل دگرگونی اساسی در ساختمانهای نهادی و اجتماعی، اداری و همچنین ایستارها و وجه نظرهای عمومی مردم است. توسعه در بسیاری از موارد حتی عادات و رسوم و عقاید مردم را نیز در برمی گیرد (ازکیا، ۱۳۸۳: ۱۸).

از نظر سازمان ملل متحد، مفهوم توسعه پایدار در برگیرنده جنبه های زیر است (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۵: ۵۰):

- ۱- کمک به تهیدستان، زیرا برای آنان راهی جز تخریب محیط زیست باقی نمی ماند.
  - ۲- توجه به تفکر توسعه خود در چهارچوب محدودیتهای منابع طبیعی
  - ۳- موثر بودن توسعه با به کارگیری ویژگیهای اقتصادی و غیر سنتی
  - ۴- در نظر گرفتن موضوعات مهم تکنولوژی مناسب، بهداشت و مسکن برای همه
  - ۵- مردم محوری و درک این واقعیت که انگیزه مردم محوری مورد نیاز می باشد.
- استان کردستان در سال ۱۳۸۵، در زمینه کشت گندم رتبه هفتم، در کشت توت فرنگی رتبه اول کشور (در سال ۱۳۹۰، بخش زراعت - www.kurdistan.Agri-jahad.ir)، از نظر میراث تاریخی و فرهنگی شهر سنندج رتبه ششم کشور و از نظر جاذبه های جذاب گردشگری مبتنی بر طبیعت گردی (اکوتوریستی) شهر مریوان رتبه پنجم کشور را داراست (آرشیو سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری

استان کردستان در سال ۱۳۹۰)، در حالیکه از لحاظ اقتصادی و تولیدی سهم اندکی به مردم استان کردستان اختصاص می یابد. به هر حال، ضرورت توجه به موانع و چالشهای بخشهای اقتصادی استان، نسبت به استانهای دیگر بیشتر احساس می شود. ضمن اینکه استان کردستان، دارای فرصت های بی نظیری است که می تواند از آنها در راستای توسعه سرمایه گذاری خارجی خود بهره گیرد. در این ارتباط تاکنون پژوهش مستقلی صورت نگرفته و اکثر پژوهشهای انجام شده به بررسی آمایش سرزمین، توان منابع اکولوژیکی کشور و به طور اخص به آمایش کشاورزی پرداخته اند. در حالیکه توسعه همه جانبه بخشهای اقتصادی، نیاز به شناخت دقیق چالشها و ارایه راهکارهای موثر برای توسعه آن دارد. با بررسی سایت Magiran, SID و نمایه مقالات سایت کتابخانه های عمومی کشور، معلوم می شود که از حدود ۳۲ مورد مربوط به آمایش سرزمین، شش محور اساسی وجود دارند که جدید هستند: پدافند غیر عامل، ملاحظات امنیتی و دفاعی، آمایش شهری- منطقه ای، آمایش کشاورزی و جنگلداری، ارزیابی توان اکولوژیکی و آمایش مناطق مرزی. در این مورد، مدیری و همکاران (۱۳۹۲)، عطاران (۱۳۹۱)، حسین زاده یوسفی (۱۳۹۱)، قدیری معصوم و همکاران (۱۳۹۱)، حافظ نیا و همکاران (۱۳۹۰) و پور جعفر (۱۳۹۱) پژوهشهای جدیدی انجام داده اند. البته در مورد نقد شناسی طرح آمایش توسعه استان کردستان تا به حال پژوهشی در بانکهای اطلاعاتی فوق مشاهده نشده است و دلالت بر تازگی تحقیق حاضر دارد.

مبانی نظری

مسائل و محورهایی که آمایش سرزمین با آن مواجه بوده و به دنبال ارزیابی و توسعه منطقه ای یا ملی آن می باشد، عبارتند از:

الف- عدم توجه به ملاحظات دفاعی و امنیتی در برنامه ریزی های ملی و منطقه ای

ب- تمرکز سرمایه در بخشی از کشور

پ- تخریب بخشی از محیط زیست و منابع طبیعی

ت- قوم گرایی و مذهب گرایی

ث- مهاجرت بی رویه از روستاها به شهرها

ج- رشد انفجاری در جمعیت شهری

چ- تمرکز توانمندیها و نوآوریها در شهرهای بزرگ

ح- رشد بی رویه مراکز استان و ناتوانی در مهار حاشیه نشینی

خ- تشدید نابرابریها در سطح زندگی و شیوه معیشت شهرها

د- عدم تعادل میان توسعه شهرها در سطوح مختلف

ارزیابی و شناسایی متغیرهای استراتژیک محیطی در محیط داخلی (قوت ها و ضعف ها) و در محیط خارجی (فرصت ها و تهدیدها) رویدادها و روندهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، نظامی، بوم شناسی، محیطی، سیاسی، قانونی، دولتی، فناوری و چگونگی ساماندهی مناطق مختلف کشور می تواند به میزان زیادی در توسعه آینده استان کردستان موثر باشند. نهایتاً با ارزیابی عوامل استراتژیک محیط، پیش بینی روندها، ارزیابی آثار قبل روندها و آینده نگری نسبت به رخدادهای قابل برآورد و خلق آینده نسبت به توسعه ملی و منطقه ای می تواند منجر به انتخاب استراتژی بهینه منطقه مذکور گردد. تلفیق و ترکیب مولفه های قدرت ملی کشور با اصول آمایش سرزمین به منظور حداکثر بهره برداری از نقاط قوت و کاهش نقاط ضعف و استفاده بهینه از فرصتهای موجود در مقابله با تهدیدات فراروی کشور، نیاز به تدوین استراتژی در این راستا را ایجاب می کند (مجتهد زاده، ۱۳۷۹: ۳۴).

در کشور ما از سال ۱۳۵۳ دفتر آمایش سرزمین (برنامه ریزی منطقه ای) در سازمان برنامه و بودجه به وجود آمده است. این دفتر در حال حاضر تحت نظارت شورای عالی آمایش سرزمین که ریاست آن با رئیس جمهور است، کار می کند. به طور کلی طبق برنامه های این دفتر، آمایش سرزمین در ایران دارای سه مرحله است (مخدوم، ۱۳۸۹: ۲۰-۲۱):

مرحله اول: تهیه طرح پایه آمایش سرزمین

این طرح به منزله پایه ای است برای اقدامات مربوط به آمایش سرزمین که طی آن فعالیتهای موجود چهار بخش اقتصادی شناسایی شده، خط مشی های آینده برای توسعه

در این چهار بخش برای سال ۱۳۸۱ در چارچوب کلیات و اصول توسعه در فضای ملی مشخص گردیده اند. در حال حاضر طبق گزارش سالانه، دفتر موظف به تجدید نظر و به هنگام سازی مرحله اول آمایش سرزمین در عرض یکسال آتی شده است.

مرحله دوم: تهیه طرح آمایش مناطق

مرحله دوم شامل شناسایی و ارزیابی توان اکولوژیکی و اقتصادی- اجتماعی سرزمینها در مناطق و تهیه طرح آمایش مناطق بر اساس چارچوب طرح شده در مرحله اول است. این طرح تصویری از قابلیت توسعه در بلند مدت است و حاوی کلیه فعالیتهایی می شود که برای توسعه باید صورت پذیرد (دفتر برنامه ریزی منطقه ای، ۱۳۶۴: ۱۹-۱۷).

مرحله سوم: تهیه برنامه های توسعه مناطق

در مرحله سوم با توجه به سهم منطقه از سرمایه گذاریهای ملی و خط مشی تعیین شده در مرحله اول، با تعیین اولویت در مورد دسته فعالیتهای کاربری سرزمین برای مناطق تصمیم گیری می شود. پس برای هر یک از این فعالیتهای کاربری مدیریتی در قالب پروژه های اجرایی با همیاری دفاتر آمایش استانها و سازمانها و ارگانهای زیربط تهیه و تدوین شده و برای اجرا به این گونه سازمانها و ارگانها تحت نظارت دفتر آمایش سرزمین کشور، واگذار می گردند.

مواد و روشها

پژوهش فعلی از نوع پژوهشهای کیفی بوده که به روش «تحلیلی- میدانی» انجام شده و منابع اسنادی- کتابخانه ای بخش مهمی از اطلاعات پژوهش را شامل می شود. علاوه بر این، شناخت نگارنده از بخشهای اقتصادی استان و نیز آشنایی با ابعاد فرهنگی و اجتماعی استان نیز مدنظر بوده است.

معرفی منطقه مورد مطالعه

این پژوهش به بررسی و نقد شناسی طرح سند آمایش توسعه استان کردستان در سال ۱۳۹۰ می پردازد. استان کردستان با مساحت ۲۸۸۱۷/۴۸۳ کیلومتر مربع در غرب ایران واقع شده که ۱/۷ درصد از مساحت کشور را در برمی گیرد. این استان از شمال و شمال غرب به استان آذربایجان غربی، از غرب به کشور عراق، از جنوب و جنوب غربی به استان کرمانشاه، از جنوب شرقی به استان همدان و از شمال شرقی به استان زنجان محدود می گردد.

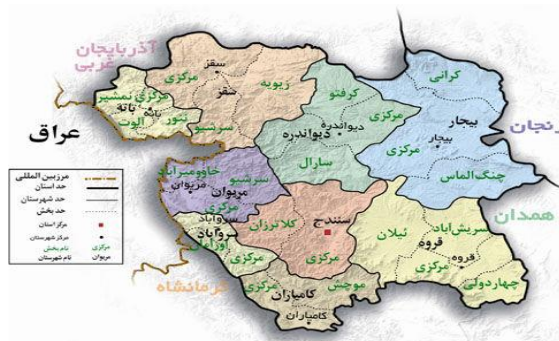
طول مرز استان با کشور عراق در حدود ۱۸۰ کیلومتر است و شهر سنندج به عنوان مرکز استان تا شهر تهران ۵۰۶ کیلومتر مربع فاصله دارد (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۵: ۴-۳).

طبق سرشماری در سال ۱۳۸۵ استان کردستان دارای ۹ شهرستان، ۲۶ بخش، ۲۳ شهر، ۸۳ دهستان و ۱۸۹۹ آبادی می باشد (جدول ۱).

جدول ۱: مشخصات عمومی شهرستانهای استان کردستان براساس تقسیمات کشوری در سال ۱۳۸۵

ردیف	نام شهرستان	تعداد بخش	تعداد شهر	تعداد دهستان	کل آبادیها	جمعیت در سال ۱۳۷۵	جمعیت در سال ۱۳۸۵	نسبت جمعیت به استان در سال ۱۳۸۵	نسبت جمعیت به استان در سال ۱۳۷۵
۱	استان	۲۶	۲۳	۸۳	۱۸۹۹	۱۳۴۶۳۸۳	۱۴۴۰۱۵۶	۱۰۰	۱۰۰
۲	بانه	۴	۴	۸	۲۱۴	۱۰۵۶۰۶	۱۱۸۶۶۷	۸/۲۴	۷/۸۴
۳	بیجار	۳	۳	۱۱	۲۷۷	۱۱۴۲۳۵	۹۷۹۱۳	۶/۸۰	۸/۴۸
۴	دیواندره	۳	۲	۹	۱۹۵	۸۵۳۶۷	۸۴۳۵۴	۵/۸۶	۶/۳۴
۵	سرآباد	۲	۱	۸	۸۲	۵۴۸۳۲	۵۴۸۳۲	۳/۸۱	۳/۸۱
۶	سقز	۳	۲	۱۱	۳۰۸	۱۹۴۹۹۸	۲۰۸۴۲۵	۱۴/۴۷	۱۴/۴۸
۷	سنندج	۲	۲	۱۰	۲۰۰	۳۵۹۹۹۰	۴۱۷۱۷۷	۲۸/۹۷	۲۶/۷۴
۸	قروه	۴	۵	۱۳	۲۷۴	۱۹۹۸۳۴	۱۹۹۶۲۲	۱۳/۸۶	۱۴/۸۴
۹	کامیاران	۲	۲	۷	۱۷۱	۱۰۱۲۳۷	۱۰۵۸۹۵	۷/۳۵	۷/۵۲
۱۰	مریوان	۳	۲	۶	۱۷۸	۱۸۵۱۱۶	۱۵۳۲۷۱	۱۰/۶۴	۱۳/۸۵

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۸: ۳۵

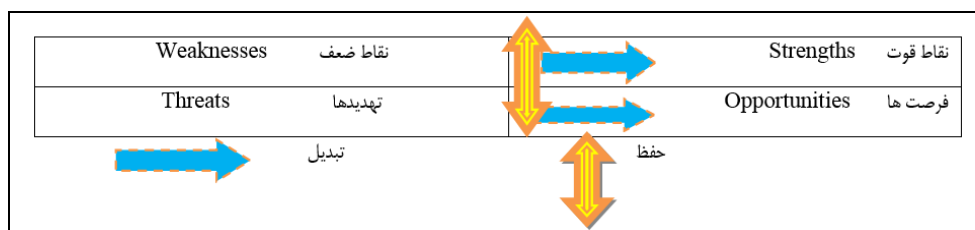

شکل ۱: نقشه استان کردستان به تفکیک شهرستان و بخش در سال ۱۳۸۵ (منبع: استانداری کردستان، ۱۳۸۷: ۳)

وجود بارش و آب کافی، خاک حاصلخیز، معادن کمیاب طلا، آهن و باریت و جاذبه های طبیعی و تاریخی استان طیف وسیعی از پدیده های جذاب را برای فعالیتهای اقتصادی- اجتماعی به ارمغان آورده است. علاوه بر این، دولت می تواند با نظارت و ارزیابی دقیق از نیروی انسانی متخصص و ماهر و متعهد و ارائه سیاستهای حمایتی و تشویقی در جهت سرمایه گذاری در بخشهای غالب اقتصادی استان همچون کشاورزی، معدن و گردشگری اقدامات بالقوه ای انجام دهد تا رتبه میانگین شاخصهای اقتصادی استان ارتقا یابد و به مرز یکی از ده استان اول کشور برسد (شریفی، ۱۳۹۰: ۱۱۷-۱۱۳).

بحث

در نقد و بررسی طرح سند آمایش توسعه استان کردستان در سال ۱۳۹۰ سعی شده است که از مدل تحلیلی SWOT استفاده شود. مدل تحلیلی SWOT یکی از ابزارهای برنامه ریزی است که به کمک آن می توان نقاط قوت و ضعف، فرصت ها و تهدیدهای ناحیه مورد مطالعه را مورد ارزیابی قرارداد (افراخته، ۱۳۹۰: ۱۲۵). بنابراین ابزاری برای بهره برداری در مراحل اولیه تصمیم گیری و به عنوان پیش درآمد در امر برنامه ریزی کاربردی است. با استفاده از این ابزار، با تجربه و تحلیل و سنجش محیط داخلی ناحیه، نقاط ضعف و قوت درونی شناسایی شده و همچنین با کند و کاو در عوامل تأثیرگذار محیط خارجی، فرصت ها و تهدیداتی که در ارتباط با موضوع مورد مطالعه، ناحیه مطالعاتی را تحت تأثیر قرار می دهد، بررسی می شود.

نمودار ۱: شمای کلی مدل تحلیلی SWOT (منبع: مهندسین مشاور ماب، ۱۳۷۴: ۱۲۵-۱۲۰)

شمای کلی مدل تحلیلی SWOT طرح سند آمایش توسعه استان در سال ۱۳۹۰ به

شرح زیر بیان می گردد:

۱- نقاط قوت عبارتند از :

الف- بهره گیری از توان پوشش گیاهی سارال در دیواندره و اطراف دریاچه زریوار و منطقه پالنگان در کامیاران (مسیر کامیاران به سروآباد) در جهت رونق فعالیتهای دامپروری و دامداری استان

ب- بهره گیری از توان های بالقوه معدنی قروه، کامیاران و مریوان با ۱۴۰ معدن فعال در حال بهره برداری و اشتغال زایی ۱۳۵۰ نفر (شریفی، ۱۳۹۱ : ۱۲۱).

پ- بهره گیری از توان بهینه صنعتی با ارائه تسهیلات بلند مدت با کارمزد ۴ درصد به صورت کارگاههای تولیدی و صنعتی یا در شهرکهای صنعتی به صورت کارخانجات با اشتغالی بیش از ده نفر.

ت- بهره گیری از توان بالای کشاورزی و باغداری استان.

ث- بهره برداری بهینه از گردشگری مبتنی بر طبیعت گردی (اکوتوریستی) در مریوان و گردشگری تجاری و بازرگانی محصولات خارجی وارده از عراق و دبی به بانه و مریوان.

ج- تقویت و بهره گیری فراوان از صنایع دستی و بخصوص فرش نخشین در منطقه غرب کشور

چ- انجام مبادلات مرزی در سه نقطه مرزی فعال استان به نامهای باشماق مریوان، سیران بند بانه و سیف سقر

ح- داشتن فرودگاه سنندج برای جابجایی مسافر و حمل بار به اقصی نقاط کشور و کشورهای همسایه

خ- توسعه زیربنای ارتباطات شهری و روستایی و فناوری اطلاعات روستایی

د- ارتقای مطلوب شاخصهای میراث فرهنگی و اجتماعی استان در بین استانهای کشور

ذ- در مورد طرح نیز تحلیل مطلوب موضوعات مختلف جمعیتی، اقتصادی، زیربنایی، ملاحظات امنیتی و دفاعی در قالب جداول و نمودار، استفاده از انواع نقشه

برای تفهیم بهتر مطالب، مقایسه تطبیقی سیر روند فعالیتهای مختلف استان از سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۹، اشاره کامل به جزئیات فعالیتهای اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی استان مثلاً بیکاری، ازدواج و طلاق و آسیبهای اجتماعی همچون اعتیاد و مسئله قاچاق کالا در نواحی مرزی.

۲- نقاط ضعف عبارتند از:

الف- فعالیتهای سنتی کشاورزی و دامداری، باغداری استان و بازده کم تولید آن
ب- فعالیتهای معدنی بسیار ضعیف بوده بخصوص در نواحی مرزی چون میوان که به لحاظ امنیتی و سیاسی در زمینه مطالعات، استخراج، حفاری و بازاریابی اقدامات مطلوبی صورت نگرفته است.

پ- نرخ بالای بیکاری (۲۰/۱۷ درصد): از نظر تعداد شاغلین در بخشهای مختلف اقتصادی، استان کردستان در رتبه ۲۸-۲۴ در بین استانهای کشور در سال ۱۳۸۵ قرار گرفته است.

ت- با اینکه استان کردستان بخصوص سنندج و میوان در رتبه شش استان برتر گردشگری قرار گرفته اند ولی متأسفانه در جذب گردشگر و ایجاد امکانات اقامتی و رفاهی-تفریحی نتایج مطلوبی در بین استانهای کشور ندارد. با اینکه طبق اطلاعات آرشیوی سازمان میراث فرهنگی و گردشگری استان در سال ۱۳۹۰ بیش از ۱۰۹ جاذبه گردشگری طبیعی و تاریخی-فرهنگی ثبت شده ولی اطلاع رسانی خوبی تا به حال انجام نشده است و حتی از گردشگران زیادی در طول سالهای ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۲ سوال شده که درباره جاذبه های استان کردستان چه می دانید، فقط دریاچه زریوار میوان، بانه (خرید محصولات خارجی وارده از عراق و دبی) و آبیدر سنندج را ذکر کرده اند. البته کسانی که در طول سال به طور جامع سفر می کنند، منطقه اورامات سروآباد را نیز بیان کرده اند.

ث- عدم احداث سد به اندازه کافی در مسیر قزل اوزن، سیروان و زاب کوچک با اینکه از رودهای پرآب کشور هستند.

ج- عدم توجه کافی سازمان حفاظت محیط زیست به زیستگاه بین المللی زریوار و زیستگاه پالنگان که گردشگران زیادی در طول سال دارد و در حال نابودی تدریجی است. بطوریکه در سال ۱۳۹۲ (امسال) در حدود ۸۷ بار، جنگلهای منطقه مریوان دچار حریق و آتش سوزی شده است و حدود ۳۰۰ هکتار از بین رفته است.

چ- در مورد شناسایی، تدوین برنامه عملیاتی کشف غارها، آبهای معدنی و چشمه های آب گرم معدنی، ایجاد کارخانجات آبهای معدنی اقدامات شایسته ای انجام نشده است.

ح- به پارکهای جنگلی سنندج آن طور که باید و شاید توجه کافی نمی شود، مانند توس نوذر که درختان از بی آبی و کم توجهی باغبانهای آن خشک شده و به حالت متروکه در آمده و به مأمین معتادین تبدیل شده است.

خ- عدم توجه به گردشگری مناطق روستایی بخصوص روستاهای صلوات آباد، نوره و نگل در سنندج، نجنه علیا و آرمرده در بانه، قمچیان و گویله، نی و برده رشه و انجیران در مریوان، زنبیل و ترجان در سقز، روستاهای مسیر کامیاران و سروآباد از لحاظ امکانات اقامتی و رفاهی-تفریحی و عدم زیربنای لازم برای جذب گردشگر.

د- در مورد طرح لازم است بیان شود: عدم نمودار کافی برای هر یک از جداول، اطلاعات داده شده در داخل متن فاقد منبع بوده که ارزش علمی طرح را پایین می آورد. واضح نبودن عناوین بعضی از جداول از لحاظ تاپی، عدم اشاره به حوادث تاریخی هر یک از جاذبه های تاریخی استان مانند قلعه امام مریوان، زیویه در سقز، حسن آباد سنندج، عدم توجه کافی به اینکه مشاهیر و بزرگان باید در محدوده استان کردستان باشند نه در استانهای کردنشین، در فایل سوم جمعیت جدول ۷۸ صفحه ۱۳۴ تقسیمات کشوری شهرستانها درست نیست مثلاً سارال و کوله جزء نفوذ سنندج نیستند بلکه جزء دیواندره هستند، فاقد اطلاعات با ارزش علمی در مورد بازار سنتی آصف (گذر) سنندج و مشکلات و چالشهای مناطق مرزی استان، فاقد اطلاعات لازم در مورد مشکلات حاشیه نشینی و حومه نشینی در شهرهای سنندج و سقز مانند امکانات آموزشی

و بهداشتی، مسکن، فشار کم آب در تابستان و فشار کم گاز در زمستان، مشکلات بسیار زیاد جاده های استان که بیش از هر موضوعی به چشم مسافری و گردشگران می آید، وضعیت ناقص و نامطلوب در احداث فرودگاه سقز که از سال ۱۳۸۰ تا کنون انجام نگرفته است، بهره گیری از نیروی انسانی غیر متخصص، بی تجربه در پستهای اجرایی سازمانی که باعث عملکرد پایین سازمانی در بین دستگاههای دولتی کشوری می شود و بازده و راندمان کاری را کاهش می دهد، نبود یا کمی تعداد جشنواره های فرهنگی- هنری و ورزشی در سطح استان، نبود اطلاعات آماری و تبلیغات در مورد جاذبه های گردشگری در ورودی شهرهای استان، عدم به کارگیری قهرمانان ورزشی، فرهنگی- هنری، المپیاد عامی و نفرات اول کنکور در سطح ارشد و دکترا در دستگاههای دولتی که منجر به فرار مغزها و سرمایه های با ارزش اجتماعی- فرهنگی جامعه می شود، عدم تشویق دولت به سرمایه گذاری در احداث صنایع تبدیلی کشاورزی، کارگاههای کوچک تولیدی و صنعتی، فاقد احداث تأسیسات اقامتی و رفاهی-تفریحی برای گردشگران به مثابه مشهد، ترکیب فعالیتهای کشاورزی و معدنی در اطلاعات آماری با یکدیگر، صحیح نیست. عدم ارائه فرمول ضریب جینی، نفوذ تلفنی، بارتکفل، موالید، شاخص های توسعه انسانی، توانمندسازی برحسب جنسیت، فقر انسانی، جمعیت فعال و غیرفعال، نرخ مشارکت، عدم اشاره به کوههای مهم استان مانند آبدرد.

۳- فرصتها عبارتند از:

الف- شرایط مناسب آبی جهت پرورش آبزیان در کنار رودخانه های مهم استان و دریاچه زریوار مریوان

ب- امکانات توسعه اکوتوریسم و گردشگری به دلیل طبیعت زیبا و جاذبه های تاریخی و فرهنگی فراوان در استان

پ- امکانات توسعه باغات در اطراف سنندج و مریوان

ت- امکانات و پتانسیلهای لازم برای استخراج و حفاری معادن استان بخصوص

مریوان

ث- داشتن منابع انسانی متخصص بومی، متعهد و دلسوز

۴- تهدیدها عبارتند از:

الف- تداوم خشکسالی و کم آبی بخصوص در روستاهای حسن آباد و دوشان و روستاهای شرق مریوان مانند جانوره خوارگ (اسلام آباد) و روستاهای دور دست دیواندره در مرز با بیجار مانند پنجه و خالی شدن تدریجی روستا از سکنه

ب- آلودگی زیست محیطی دریاچه زریوار و زیستگاههای پالنگان در کامیاران و

عبدالرزاق در سقز

پ- مشکلات مردم در مناطق مرزی به دلیل نزاع و درگیری بین نیروهای دولت و گروههای پژاک و پ.ک.ک یا خسارات جانی و مالی فراوان ناشی از انفجار بمبهای باقیمانده از دوران جنگ تحمیلی و مسئله بسیار مهم قاچاق کالا و شیوه نادرست برخورد نیروهای انتظامی و سپاه با قاچاقچیان و مردم عادی نواحی مرزی

ت- نداشتن نیروی کمک و امداد، ماشین آلات پیشرفته خاموش کن حریق در

هنگام حوادث غیر مترقبه و داشتن خسارات جانی و مالی فراوان.

نتایج و رهیافت ها

با توجه به تحلیل داده های آماری و مشاهدات میدانی نگارنده در طول شش سال

نکات زیر نتیجه گیری می شود:

الف- از لحاظ جغرافیایی، استان کردستان در موقعیت استراتژیک مناسبی قرار گرفته

است که می توان از کشور عراق در بهره مندی هر چه بیشتر بخشهای اقتصادی،

اجتماعی-فرهنگی خود استفاده بهینه نماید.

ب- استان کردستان دارای جمعیت جوان (درسال ۱۳۸۵، حدود ۲۶/۲۵ درصد در

گروه سنی ۰-۱۴ ساله قرار دارند.) و دولت باید با حمایت بخش خصوصی در جهت

نیازمندیهای شغلی، مسکن، آموزش و تحصیل، ازدواج و مواد غذایی، تفریحی و رفاهی

قشر جوان اقدام نماید که اصلاً موفق نبوده است. هر ساله بر تعداد معتادین و ازدواج

کرده های منتهی به طلاق، بیکاران افزوده می شود.

پ- معلوم می شود که سیاستها و نگرشهای مدیران در توسعه هر چه بیشتر استان مطلوب نبوده و به دلیل رابطه ای بودن در انتخاب مدیران، بی تجربگی و غیر مرتبط بودن تحصیلشان در رابطه با کار مربوطه و عدم آشنایی با مردم و منطقه، عملکردشان رضایت مند نبوده است. مثلاً فرماندار، کارشناسی ارشد الهیات یا علوم تربیتی یا بخشدار، لیسانس ادبیات عرب دارد، در حالیکه در هندوستان که قطب توسعه روستایی در آسیاست، فرمانداران از رشته های اقتصاد، برنامه ریزی روستایی، مهندسان کشاورزی در سطح دکترا آنهم با سابقه حداقل ده ساله با نظارت دقیق بر عملکردشان از طرف استاندار و وزیر کشور انتخاب می شوند.

ت- در مورد بخشهای غالب و برجسته استان همچون کشاورزی و گردشگری باید از تمام استعدادها و قابلیتهای طبیعی و به طور اخص از نیروی انسانی متخصص بومی، متعهد و دلسوز استفاده نمود.

ث- در مورد طرح خوب در حد ۱۶/۵ تا ۱۷/۵ کار شده است. ولی باید در نظر داشت تا چه حد مدیران اجرایی شهرستانها و استان از این پتانسیلها و با چه نگرشی بهره می گیرند.

در پایان با استفاده از منابع اسنادی- کتابخانه ای موجود در دانشگاههای سطح استان و دفتر آموزش و پژوهش استانداری و همچنین آشنایی نگارنده، از قابلیتها و موانع و چالشهای موجود در سطح استان و مشاهدات میدانی و مصاحبه با مدیران اجرایی دستگاههای دولتی و غیردولتی و فرمانداران و بخشداران مختلف شهرستانهای استان نکات زیر به طور پیشنهادی مطرح می شود:

۱- توصیه می شود برای کشاورزان مناطق مرزی، کلاسهای تخصصی زیر مجموعه کشاورزی توسط اساتید دانشگاه یا کارشناسان ارشد سازمان جهاد کشاورزی استان برگزار شود، تا با شیوه های نوین کاشت، داشت و برداشت با بهره گیری از ماشین آلات آشنا شوند و تولید و بهره وری ارتقاء یابد.

۲- در مراکز دهستانها، اتحادیه خدمات روستایی در رابطه با به امانت دادن ماشین آلات کشاورزی و آبیاری، بذر محصولات و سموم دفع آفات و نیروی انسانی مجرب، تأسیس شود، همچنان که در استان آذربایجان شرقی و غربی در بعضی از شهرها دیده شده و نیروی بیکار در روستا کاهش می یابد.

۳- گسترش و احداث صنایع تبدیلی کشاورزی و باغی مثل کارخانه مربا و شربت سازی توت فرنگی در مسیر روستاهای کامیاران-سنندج یا کامیاران-سروآباد، کارخانه لواشک در نایسر و باباریز، کارخانه مربا و شربت و کنسرو سیب و آلبالو در روستای آلتون سقز

۴- نصب اطلاعات آماری هر شهرستان و معرفی جاذبه های گردشگری به صورت تابلوی الکترونیکی در ورودی هر شهر

۵- معرفی مشاهیر و بزرگان در محدوده استان، مثلاً:

۱. پروفیسور ارسلان شادمان: استاد برجسته گروه ریاضی دانشگاه تهران
۲. پروفیسور فرج اله محمودی: استاد گرانمایه گروه جغرافیای ژئومرفولوژی دانشگاه تهران
۳. پروفیسور حسین معین وزیری: استاد زمین شناسی واحد علوم و تحقیقات تهران و واحد تهران شمال و دانشگاه آزاد واحد سنندج
۴. دکتر بایزید مردوخی: استاد اقتصاد دانشگاه علامه طباطبایی
۵. پروفیسور عبدالله سلیمی: استاد گروه شیمی و معاون پژوهشی دانشگاه کردستان و دانشمند مقالات ISI اهل بانه
۶. پروفیسور محمد فاضل: استاد گرانقدر زبان و ادبیات عرب دانشگاه فردوسی مشهد اهل سقز
۷. آیت اله مردوخ کردستانی، عالم ربانی در فقه و کلام، اهل روستای نوره سنندج
۸. آیت اله فاضل گروسی، عالم ربانی در فقه و کلام، اهل بیجار

۹. شکر اله بابان، شاعر بزرگ کرد، متولد سنندج

۱۰. سید علی اصغر کردستانی، شاعر و آواز خوان مشهور منطقه کردستان، اهل

روستای صلوات آبادسنندج

و هزاران نویسنده، هنرمند، ورزشکار، نفرات برتر المپیاد علمی و کنکور در سطح ارشد و دکترا که در دستگاههای دولتی به کار گرفته نشده اند و در کشورهای دیگر خدمت می کنند.

مهمترین خانواده های بزرگوار و مشهور در سطح استان: آصف، وزیر، معتمد وزیر، صادق وزیر، مشیر پناهی، اردلان و آزموده اردلان، زند کریمی و زند سلیمی و زندی در سنندج، سادات حسینی در بانه و سقز و کامیاران، ساعدی و ساعدپناه و ساعدموچشی در کامیاران، مرادی و یاراحمدی و گلباغی در دیواندره، مبارکی و قادرمرزی در دهگلان و غیره. مهمترین سرمایه گذاران بخش خصوصی استان: حمه خورشید در بانه، احد نجار در مریوان.

۶- توجه کافی و با نظارت دقیق بر حفظ زیستگاههای مهم استان بخصوص زریوار

مریوان و پالنگان کامیاران

۷- احداث دانشگاه علمی-کاربردی مربوط به استانداری در رشته های مورد نیاز

استانداری همچون اقتصاد، حسابداری، حقوق، مدیریت، علوم اجتماعی، برنامه ریزی شهری و روستایی، علوم سیاسی، عمران سازه و آب و غیره همچون استانداری تهران

۸- در توضیح رودخانه مهم سیروان می توان گفت که سیروان، از اتصال دو رودخانه

چم گردلان و چم کوره واقع در حدود ۳/۵ کیلومتری جنوب غربی شهر سروآباد تشکیل می شود. آبادیهای گلین، بلبن، درگه و یار، سویه، هیروی و دگاگا را مشروب ساخته و در نهایت از مرز ایران خارج و در کشور عراق به سد دربندی خان می ریزد.

این رودخانه در مسیر خود در خاک ایران رودخانه های گاو، پاو، چم مری و خیل دلیله را دریافت می کند. منبع تغذیه رودخانه، نزولات جوی است و در جهت شمال شرقی به جنوب غربی جریان دارد. طول رودخانه ۹۵ کیلومتر، شیب متوسط بستر آن

کمتر از یک درصد و در مناطق بی کربناته در سازندهای سلیکاته، بی کربناته کلسیک و بی کربناته سولفاته جریان دارد (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۴: ۲۲).

۹- توجه به موانع و چالشهای مناطق مرزی همچون پاکسازی مین های باقیمانده از دوران جنگ تحمیلی، برخورد شایسته و قانونی نیروهای انتظامی و سپاه با مردم و قاچاقچیان کالاهای اساسی مواد غذایی یا لوازم خانگی

۱۰- تلاش در مرمت یا نوسازی و عریض تر کردن شبکه جاده های استان که با عدم نظارت همراه است. به نظر نگارنده از مشاهدات جاده ای خود در بین ۲۲ استان، بدترین جاده های کشور، جاده های استان کردستان می باشد.

۱۱- سعی در ارتقای مبادلات اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، علمی- دانشگاهی با

استان سلیمانیه عراق

۱۲- ارتقای گروه امداد و نجات و خریداری ماشین آلات خاموش کن مدرن در هنگام حریق و آتش سوزی و تربیت نیروی انسانی ماهر و مجرب دانشگاهی در هنگام مواجهه با حوادث غیر مترقبه و حتی مخاطرات طبیعی از قبیل زلزله و سیل. مثلاً امسال در مورخه ۱۹ تیر ماه سال ۱۳۹۲ در میدان دار فروشی (شهرک اتوبوسرانی) آتش سوزی رخ داد که متأسفانه ماموران آتش نشانی بعد از ۱۵ دقیقه تأخیر، تنها با چهار ماشین و یک آمبولانس و یک گشت پلیس، خاموش کردن آتش حدود ۵۵ دقیقه طول کشید آنهم با مشارکت مردم بومی محله و خسارات مالی فراوان به افراد و خرید و فروش الوار وارد شد.

۱۳- پیشگیری دقیق و به موقع نیروی انتظامی در ورود مواد مخدر به استان کردستان

نه اینکه عاملین توزیع مواد مخدر در میدانهای شهر آزادانه مواد رد و بدل نمایند.

۱۴- معاونت اجتماعی شهرداری سنندج و سقز و دادگستری استان و صدا و سیما، آموزشهای صحیح زندگی و شیوه درست ازدواج را به زوجین و جوانان آموزش دهند. البته باید نیروی انسانی استانداری در جهت اشتغالزایی جوانان با کمک نهادهای دولتی

اقدام شایسته را انجام دهد؛ زیرا بیکاری و ناسالم بودن محیط خانواده و جامعه یکی از علل شیوع طلاق و اعتیاد هستند.

۱۵- فعالیتهای اقتصادی سه دسته هستند:

فعالتهای دسته اول: کشاورزی، دامداری، شیلات، جنگلداری

فعالتهای دسته دوم: صنعتی، بازرگانی، ساختمانی، معدن

فعالتهای دسته سوم: خدمات

بنابراین بخش کشاورزی را نمی توان با معدن جهت تحلیل جداول با هم به کار برد، زیرا معدن زیر مجموعه صنعت بوده و یا توأم با صنعت به کار می رود (فرجی راد، ۱۳۸۱: ۴).

منابع

۱. ازکیا، مصطفی (۱۳۸۳)، مقدمه ای بر جامعه شناسی توسعه روستایی، انتشارات اطلاعات، تهران
۲. استانداری کردستان (۱۳۸۷)، نتایج تفصیلی سرشماری نفوس و مسکن استان کردستان، استانداری کردستان، معاونت برنامه ریزی، دفتر آمار و اطلاعات، سنندج
۳. افراخته، حسن (۱۳۹۰)، مقدمه ای بر برنامه ریزی سکونتگاههای روستایی، انتشارات پرهام نقش، تهران
۴. آرشیوی سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی کشور در سال ۱۳۹۰
۵. بارو، سی جی (۱۳۷۶)، توسعه پایدار: مفهوم، ارزش و عمل، ترجمه: سید علی بدری، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، دانشگاه اصفهان، شماره پیاپی ۴۴ بهار.
۶. پاپلی یزدی، محمد حسین و ابراهیمی، محمد امیر (۱۳۸۵)، نظریه های توسعه روستایی، انتشارات سمت، تهران
۷. پورجعفر، محمد رضا (۱۳۹۱)، ارزیابی توان اکولوژیکی به منظور تعیین عرصه های مناسب توسعه در محدوده شهر جدید سهند، فصلنامه جغرافیا و توسعه، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، شماره ۲۸ پاییز.
۸. چوخاچی زاده مقدم، محمد باقر (۱۳۸۱)، آمایش و دفاع سرزمین، مجموعه مقالات همایش و دفاع سرزمین، دانشگاه امام حسین (ع)، تهران

۹. حافظ نیا، محمد رضا و همکاران (۱۳۹۰)، تحلیل ملاحظات نظامی-امنیتی در آمایش و مکان‌گزینی مراکز و استقرارگاه‌های نظامی با تأکید بر استان خراسان رضوی، فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا، شماره ۷۲ تابستان، دانشگاه تربیت مدرس، تهران
۱۰. حسین زاده یوسفی، غلامحسین (۱۳۹۱)، اصول آمایش سرزمین، فصلنامه رشد آموزش فنی و حرفه‌ای، شماره ۲۹ زمستان، وزارت آموزش و پرورش، تهران
۱۱. دفتر برنامه‌ریزی منطقه‌ای (۱۳۶۴)، مطالعات طرح پایه آمایش سرزمین جمهوری اسلامی ایران، انتشارات سازمان برنامه و بودجه، معاونت امور مناطق، تهران
۱۲. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (۱۳۸۰)، مطالعات آمایش سرزمین (سابقه، مفاهیم و شرایط کنونی)، انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، تهران
۱۳. سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (۱۳۸۴)، فرهنگ جغرافیایی رودهای کشور؛ حوضه آبریز خلیج فارس و دریای عمان، جلد چهارم، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، تهران
۱۴. سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (۱۳۸۵)، فرهنگ جغرافیایی آبادیهای استان کردستان: شهرستان سنندج، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، تهران
۱۵. سرور، رحیم (۱۳۸۴)، جغرافیای کاربردی و آمایش سرزمین، انتشارات سمت، تهران
۱۶. شریفی، صلاح (۱۳۹۰)، بررسی میزان توانمندی سه عامل اقتصادی؛ کشاورزی، صنعت و معدن و گردشگری در توسعه پایدار مناطق روستایی شهرستان مریوان، رساله دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، به راهنمایی پروفسور پرویز کردوانی، گروه جغرافیای دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، تهران
۱۷. شریفی، صلاح (۱۳۹۱)، توان‌های محیطی شهرستان مریوان، انتشارات آراس، سنندج
۱۸. علایی، شهریار و همکاران (۱۳۶۳)، هزینه سرانه آموزش عالی در ایران، انتشارات سازمان برنامه و بودجه، تهران
۱۹. عطاران، بتول (۱۳۹۱)، آمایش سرزمین، فصلنامه رشد آموزش فنی و حرفه‌ای، شماره ۲۹ زمستان، وزارت آموزش و پرورش، تهران
۲۰. فرجی راد، عبدالرضا (۱۳۸۱)، مبانی جغرافیای عمومی: کشاورزی، انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران
۲۱. قدیری معصوم، مجتبی و همکاران (۱۳۹۱)، پیاده‌سازی مدل آمایشی کشاورزی با استفاده از مدل سیستم فازی و GIS: شهرستان مرودشت، فصلنامه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، شماره ۲۵ تابستان، دانشگاه خوارزمی (تربیت معلم تهران)، تهران

۲۲. مجتهد زاده، پیروز (۱۳۷۹)، ایده های ژئوپولیتیک و واقعتهای ایرانی، انتشارات تهرانی، شیراز

۲۳. مجنونیان، هنریک (۱۳۷۶)، طرح ریزی پارکهای ملی (پارک داری)، انتشارات سازمان محیط زیست، تهران

۲۴. مخدوم، مجید (۱۳۸۹)، شالوده آمایش سرزمین، انتشارات دانشگاه تهران، تهران

۲۵. مدیری، مهدی و همکاران (۱۳۹۲)، شاخصهای امنیت ساز پدافند غیر عامل در آمایش سرزمین، فصلنامه راهبرد دفاعی، شماره ۴۱ بهار، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران

۲۶. مرکز آمار ایران (۱۳۸۸)، نتایج کلی سرشماری نفوس و مسکن استان کردستان، مرکز آمار ایران، تهران

۲۷. مهندسین مشاور ماب (۱۳۷۴)، طرح ساماندهی سکونتگاههای روستایی بخش سامان، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان چهارمحال و بختیاری، شهرکرد

28. Hansen, N.M (1968), French Regional Planning, Indain University, Edinburgh.

29. www.kurdistan.Agri-jahad.ir ، بخش زراعت ، ۱۳۹۰